

**G O D I Š N J A K
G R A D S K O G
M U Z E J A**

broj 6

V A R A Ž D I N 1 9 8 1

Uredništvo:

Libuše Kašpar, Miroslav Klemm, Marina Šimek, Ivanka Štager, Jasna Tomičić

Za nakladnika:

Jasna Tomičić

**U povodu 800-obljetnice grada Varaždina i 40-godišnjice ustanka naroda i
narodnosti SFR Jugoslavije**

Lektura i prijevod:

Bosiljka Paska (hrvatski)

Silvija Šamarija (njemački)

Ivy Kugli-Lentić, Marina Šimek, Ladislav Šaban

Dubravka Reicher-Milosavljević (engleski)

Godišnjak je tiskan u 1000 primjeraka

Pokroviteljstvo NIŠRO Varaždin

Tisak:

NIŠRO Varaždin

Stjepan Hajduk

ZA HASEN MUŽEV I SIROMAKOV HORVACKOGA ORSAGA

Uz dvijestotu obljetnicu došašća doktora Lalangue-a u Varaždin)

Godine 1972. jedna je obljetnica, na žalost, prošla nezapaženo: nitko se, valjda nije sjetio da je prije 200 godina u Varaždinu započeo radom Jean — Baptiste (Ivan Krstitelj) Lalangue, veliki liječnik i narodni prosvjetitelj koji je svojom nadasve humanom djelatnošću stekao neprocjenjive zasluge za hrvatski puk. Čini se da su ovom prilikom tog velikana zaboravili gotovo svi: i njegovi sadašnji kolege po struci, i ljekarnici, i kulturni te politički čimbenici Varaždina i Hrvatske. Međutim on bi također trebao biti zanimljiv i za jezikoslovce i za historičare, a njegovanje njegove uspomene moglo bi pridonijeti i daljem učvršćenju odnosa s dvije prijateljske evropske države.

* * *

J. — B. Lalangue rođen je 27. travnja 1743. u selu Matton koje je tada pripadalo Vojvodstvu Luxemburg, dok danas pripada Belgiji. Luxemburg i Belgija bili su tada, poput Hrvatske, u okviru Habsburške monarhije pa je stoga izvanredno nadaren sin luksemburškog mlinara studirao medicinske nauke u Beču gdje je 29. rujna 1770. promoviran za doktora medicine. Već kao student zapazio ga je šef austrijskog zdravstva Gerhard van Swieten koji ga 1772. šalje u tadašnju prijestolnicu Hrvatske — Varaždin — gdje Lalangue postaje tjelesni liječnik bana Franje Nadasdy, a 30. ožujka iste godine imenovan je fizikom županije varaždinske.

Mladi ambiciozni liječnik smatrao je u početku svoj boravak u Hrvatskoj privremenim i planirao da se što prije vrati u Beč ili rodni kraj, ali unatoč tome počeo je odmah požrtvovno raditi, kako sam kaže »za hasen ... mojih zemljakov, ar gde je kruh, onde je i domovina«. Ova izjava, izrečena nedugo po njegovom prispjeću, nikako nije akt kurtoazije jednog stranca ili izreka nekakvog utilitariste. Lalangue je istinski zavolio svoju novu domovinu, napose radne i vedre purgere te napaćene i priproste, ali srdačne i gostoljubive seljake, pa se zato ubrzo saživio s novom sredinom i ostao ovdje do smrti.

Godina 1776. prelomna je u Lalangueovu životu jer se te godine on potpuno »usidrio« u Varaždinu. 23. travnja 1776. Lalangue je na vlastitu molbu upisan u Album Civium (popis građana) grada Varaždina i na taj način, da se izrazimo današnjom terminologijom, primio hrvatsko državljanstvo. Jasno je da kod toga problema nije bilo jer četverogodišnji uspješni rad i prvo štampano djelo govorili su o njemu više nego dovoljno. Samo dva dana iza toga novopečeni Cives Varasdinensis (Varaždinski građanin) se okučio: kupio je dio isusovačkog vrta

s dvije kuće (dotada je stanovao u županijskoj kući) a kasnije još jedno zemljište. U ljetu 1776. osnovao je obitelj oženivši se svojom zemljakinjom Josephinom Delbar. Slijedeće godine iz ovog braka je potekao jedino dijete koje je 20. travnja 1779. umrlo od difterije. Lalangue je umro u Varaždinu 20. svibnja 1799. i pokopan je na Vidovskom groblju, ali njegov grob, na žalost, nije sačuvan ..

* * *

Poslan u Hrvatsku da u okviru nastojanja Marije Terezije i spomenutog van Swietena unapređuje tamošnje kržljivo zdravstvo Lalangue je daleko premašio sva očekivanja. Uz svoju svakodnevnu samoprijegornu djelatnost, za koju je dobio više javnih pohvala, radio je također znalački i uspješno i na polju zdravstvenog prosvjećivanja, **postavši tako utemeljiteljem medicinske književnosti na hrvatskom jeziku.**

Već nepune dvije godine po svojem dolasku u Varaždin Lalangue je napisao djelo »Medicina ruralis illiti Vrachtva ladanyszka, za potrebochu musev, y sziro-makov Horvatzkoga orszaga y okolu nyega, blisnesseh meszt« koje je tiskano 1776. u Varaždinu kod štampara Trattnera. Kao što je iz naslova vidljivo, ovaj prvijenac hrvatske medicine književnosti bio je namijenjen hrvatskim seljacima koji su tada živjeli u teškom socijalno-ekonomskom položaju. Naporan rad, uz nedostatnu i lošu prehranu, slabo odijevanje, očajne higijenske prilike i alkoholi-zam, uvjetovao je brojna oboljenja i visoki mortalitet kod seljaka. Sve ovo Lalangue potanko razrađuje u prvom poglavlju knjige — »Od zrokov beteg gus-tešeh pri mužev«. zapazivši tako ispravno da većina seljačkih bolesti ima soci-jalne korijene. Međutim, »protimbe« koje Lalangue predlaže uz uzroke bolesti jesu u duhu prosvjetiteljstva i svode se uglavnom na medicinske mjere. Ovakav Lalangue-ov stav svakako je bio uvjetovan njegovim socijalnim statusom i opas-nošću propovijedanja ideja o nužnosti socijalno-ekonomskih promjena. Jedino u poglavlju »Od zadobivajućeh zdravje« Lalangue se usuđuje zamoliti feudalice da u svojem ekonomskom interesu dozvole da se rekonvalescenti dobro oporave jer takav »... niti sebi, niti njemu nemore već tak oštro delati, i služiti, kak-je mogel pred svojim betegom«.

U vrijeme, kada je odlučio da napiše prvi zdravstveni priručnik za hrvatski puk, Lalangue još nije dovoljno vladao hrvatskim jezikom. Zato je sastavio ru-kopis na latinskom i našao »obernitela na domači jezik« — franjevca Edmunda Platušića. Najveću prepreku kod prevođenja činila je znanstvena medicinska terminologija koja u hrvatskom jeziku još nije bila ustaljena. Lalangue, koji je uz prevoditelja »vsigdar bil«, riješio je ovaj problem tako da imena lijekova i nazive bolesti donosi na tri jezika: hrvatskom, njemačkom i latinskom. Druga teškoća, koje je Lalangue također bio svjestan, sastojala se u tome što su oni kojima je knjiga bila namijenjena uglavnom bili nepismeni. Zato traži posredniš-tvo od svećenstva i zemaljske gospode, a svakoga kojem bi bilo štogod nejasno poziva direktno k sebi.

* * *

Iako prvo Lalangueovo djelo, zbog tadašnjih prilika, nije imalo očekivani od-jek, ovaj humani liječnik nastavio je svoj prosvjetiteljski rad. Već 1777. pojav-ljuje se njegova druga knjižica — »Brevis institutio de re obstetricia illiti kratek

navuk od mestrie pupkorezne za potrebuchu muskeh y aziromaskeh ladanskeh sen horvatczkoga orszaga y okolo nyega bliznesseh sztrankih«, dakle, djelo o porodiljstvu. »Obernitel« na hrvatski jezik ovaj put bio je franjevac Eugen Klimpacher, a kod provođenja stručnih izraza surađivao je sam autor i varaždinska prima-lja. I ovu knjigu štampao je Trattner koji je u međuvremenu preselio u Za-greb.

Pored toga što je završio medicinske nauke sa sjajnim uspjehom, Lalangue je prije dolaska u Hrvatsku, jer je znao da tamo ima malo liječnika i izučениh babica, proveo šest tjedana u rodilištu bečke bolnice sv. Marka i postao »magistar artis obstetriciae« (meštar porodiljske vještine). Došavši u Hrvatsku, gdje je tada uz visoki natalitet postojao i veliki mortalitet dojenčadi i male djece, mladi liječnik bio je iskreno ražalošćen« zaradi gusteh na selih nesrećnih porodov ma-ter, ali dete, ali obodva skupa vumerjajućeh«. Zato je svoje drugo djelo napisao s čvrstom namjerom: »za preprečiti tulike i tak vnoge nesreće«. U usporedbi s prvim Lalangueovim djelom knjiga o meštiriji pupkoreznoj imala je mnogo veći uspjeh pa je rasprodana još za autorova života, a dvije godine poslije njegove smrti (1801.) štampano je i drugo izdanje.

* * *

Treće Lalangueovo djelo, štampano 1779. kod već prije spominjanog Trattnera, posvećeno je našim toplicama i to je prvo balneološko djelo na hrvatskom jeziku. Naslov mu je: »Tractatus de aquio modicatis regnorum Croatiae et Sclavoniae etc. illiti Izpiszavanye vrachtvenih vod Horvatczkoga y Slavonzkoga orszaga y od nachina nye vsivati Za potrebochu lyudih,« a pisano je zbog istih humanih i »has-novitih« razloga kao i dva prethodna djela. I ovaj put prevoditelj na hrvatski jezik bio je Eugen Klimpacher. (Sl. 10.)

Lalangue je uočio veliko značenje naših toplica, ali je ujedno vrlo nezado-voljan njihovom zapuštenošću i duboko je dirnut velikim štetama za zdravlje i tragedijama koje nastaju zbog neznanja i višestoljetnih štetnih običaja zbog čega »mesto vračta srećnoga veliki betegi, koi više puti zvraciti se nemoreju, da pače ista smert sledila je.« Prema njegovom izvještaju Heinrich Crantz je pisao o »liječanju« u Varaždinskim Toplicama: »Ne može se reći, koliko hiljada ljudi svakoga ljeta dolaze bez ikakve liječničke upute u kupalište i koji ovako nepri-pravljeni sjede u kupelji i po 12 sati i tako čine kroz osam i više dana, pa na taj način svoje zdravlje silom upropašćuju«.

U to vrijeme u našim kupalištima osim boravka u kupelji po nahođenju pa-cijenata, vrlo rasprostranjeno bilo je puštanje krvi pomoću krvljih rogova (bar-birenje, šrefanje, skarificiranje, »pripilavanye rogov«). Ova terapija širi se u Evropi od XIII st. preko medicinske škole u Salernu, koja je bila pod utjecajem arapske medicine, postaje vrlo popularna u pučkoj medicini i rano dopire k nama. Smatralo se da su uzroci brojnih bolesti otrovi koji se gomilaju u krvi te da je puštanje krvi, uz upotrebu mineralnih i termalnih voda za piće i kupa-nje, univerzalno sredstvo za uzdržavanje zdravlja. Puštanjem krvi bavili su se obrtnici zvani u ispravama barbiri ili scarificatores pa i chyrurgi koji su, osim ovoga i, jasno svojeg osnovnog posla brijanja, vršili manje kirurške zahvate, va-dili zube i operirali kurje oči. Osnivač zavičajnog muzeja Varaždinske Toplice mr. ph. Josip Čabrian smatra da je ceh barbira u Varaždinskim Toplicama postojao već u XVI st. a članovi su mu bili svi muškarci iz kuća u kojima su primani

gosti na ukonačivanje. Do Lalanguova vremena barbiri su se nesmetano i bez ičije kontrole bavili svojim obrtom. Kod toga je bilo zloupotreba koje su rezultirale i ljudskim žrtvama. Barbirima je bilo stalo da zbog zarade puste što više krvi pa je zbog toga kao i zbog prevruće i predugotrajne kupke umiralo mnogo ljudi, a to je kod Lalangua, kako sam na jednom mjestu kaže, izazivalo užas i samilost za siromašne žrtve.

Lalangu je surađivao sa svojim zemljakom, već spominjanim H. Crantzom, profesorom medicinskog fakulteta u Beču, koji je po nalogu Marije Terezije na čelu posebne komisije ispitivao sve termalne vode u Habsburškoj monarhiji. Crantz je bio profesor i Lalangu pa ovaj u uvodu »Vračtvenih vod« vrlo toplo piše o svojem »naidragšem navučetelu«. Za Crantzova istraživanja Lalangu je organizirao slanje uzoraka naših termalnih voda i kiselica, trudeći se kod toga maksimalno da voda stigne na odredište u nepromijenjenom sastavu, a u svojem djelu objavljuje rezultate Crantzovih analiza. Uz to navodi i bolesti koje dotične vode liječi, kod čega za vodu Varaždinske Toplice kaže slijedeće: »Ove Toplice su kruto hasnovite vu fajhtonomu i dugo trpećem srabu, kajti njega van tiraju, vraćiju i sušiju, vu skerčenih, tvrdoči i vu vsih kotrigov, tak oslabenih kak drugih, pače i vu vulogh. Ar kadi imaju prebijati, prebijaju čez vse žile vsega tela; kadi stranke vmekšavati se moreju, vmekšavaju, vmekšavaju objačaju, ar ose bujnu jakost objačaju imaju zaradi vnožine železa, s kojim jesu nadelene. Ovak po pušćanju žile nazreloga poroda preprečuje pri ženah gingavešeh. Ar vu boli vutrobe hasnovite jesu ove Toplice, kakti je curenje bele kervotečine, preveč velika iznenađenja iz vutrobe, kakti takav vu silnih vutrobe neprilik. Zverhu toga krepostne jesu vu neplodnosti obojega spola. Zadnič blato topličko koje vu istom zviralištu ali v potoku najti se more, ako se na kotrige i ostale stranke oslablene postavi, velike kreposti je, kajti kruto jako objačuje«.

Lalangu je najbolje poznavao prilike u obilježnim Varaždinskim Toplicama i svojim djelovanjem mnogo je učinio na njihovom unapređenju. Tamo je zatekao staru drvenu kupališnu zgradu, adaptiranu početkom XVII st., u kojoj su bila tri odjela (za velikaše, plemića i puk) a svaki odjel bio je zidom pregrađen na dio za muške i ženske. Evo kako prema Lalanguovu izvještaju H. Crantz opisuje ovu trošnu višestoljetnu zgradu: »Kupališta su izgrađena nemarno i nedolično. Pučka kupelj pokriva samo krovom, dok je sa strane sasvim otvorena, tako da prolaznici mogu nesmetano da gledaju kupače, muške i ženske, kako u hrpama goli idu u kupelj«. Godine 1778. ova kupališna zgrada je izgorjela a Lalanguovim nastojanjem već je slijedeće godine izgrađeno novo kupalište od rezanog kamena, nazvano Konstantinovo (po već tada poznatoj natpisnoj ploči rimskog cara Konstantina) sa šest velikih kabina (svaka za 12 — 20 osoba) te dva bazena za puk) (svaki za 50 osoba), tako da 1784. dr B. Hacquet, rudnički liječnik iz Idrije, hvali ovu zgradu kao dobro uređenu i čistu. U isto vrijeme natkriven je i kanal kojim se iz izvora dovodila termalna voda u kupalište.

Da bi od ljekovitih voda »domovina naša veliku hasen imala«, Lalangu daje više korisnih savjeta. U prvom redu traži da se izvori očiste i zaštite. Zatim, kropi (tj. kupelji s toplom vodom) trebali bi biti pokriveni i ograđeni »da gola tela od svakog prehajajućeg ne vidiju se, kaj čednosti i sramežljivosti suprotno je: dapače strahovito i pogibelno je više puti stranskem gledati vu jednom kropu ne samo vngovrsne dobe ljudi zakonske (tj. oženjene) i mladence, nego žene i divojke gole, po celom telu zakervjene, z rogmi na sakojačkih stranah tela odurno stojećem ... »Kupelji bi morale biti pregrađene na muški i ženski dio,

a krv bi se smjela puštati samo u posebnim odjelima kako bi se u zajedničkim prostorijama za kupanje izbjegla odurna slika »krvave kupelji« (Blutbad) nad kojom se baš u isto vrijeme zgražao već spominjani dr Hacquet.

Lalangué daje korisnicima toplica jasne i jednostavne upute kojih bi se trebali pridržavati kako bi im kupelji bile korisne. I ovaj put, kao i u prije spomenutim djelima, njegovi su savjeti u duhu zdravih osnova hipokratizma. Stoga on i u toplicama preporučuje jednostavno liječenje, s posebnom pažnjom da se presnažnim mjerama ne naškodi organizmu. Tako u kupelj treba ulaziti postepeno, a temperatura vode ne smije biti veća od topline tijela, dok dužina kupke zavisi od izdržljivosti i navika pojedinca. Masažu preporučuje prije, ali i za vrijeme kupanja. Kao i uvijek, Lalangué posebno ističe značenje pravilne i umjerene prehrane, svježeg zraka te pravilne izmjene gibanja i mirovanja. Kod puštanja krvi on je oprezniji od drugih tadašnjih liječnika.

U nedostatku liječnika Lalangué je barbirima namijenio vrlo važnu ulogu. Oni bi trebali upućivati pacijente kako i koliko da se kupaju, da određuju broj rogova za pojedine pacijente te da uskraćuju kupanje i barbiranje osobama za koje bi to bilo štetno. Barbiri bi također trebali voditi evidenciju rezultata liječenja i o tome obavještavati liječnike. Da bi se to postiglo, Lalangué je u toplice na području varaždinske županije, Varaždinske i Krapinske, uputio ispitanane kotarske ranarnike koji su trebali podučavati i kontrolirati barbire. Iako zbog nerazumijevanja vlasnika spomenutih toplica i otpora barbira ova nastojanja nisu odmah postigla željenog ploda, ipak se era barbirske samovlasti bližila kraju i za naše toplice, posebno za najstarije i najrazvijenije — Varaždinske — nastupa novo doba.

* * *

Posljednje Lalanguéovo štampano djelo nosi naslov: »Nachin jabuke zemelyzke szaditi y nye na haszen obernuti za volyu polyakov horvatzkoga orszaga ochituvan«. Ova knjiga tiskana je 1788. u Zagrebu kod stampara Kotschea, i što je vrlo značajno: Lalangué ovaj put nije trebalo prevoditelj, nego je samostalno pisao na hrvatskom jeziku! Ova mala knjižica (u svemu 16 stranica) nema poput prijašnjih Lalanguéovih djela samo medicinski karakter nego i gospodarsko-propagandni. »Jabuke zemaljske«, naime, su krumpir, tada u našim prostorima još nova poljoprivredna kultura (Krčelić navodi da se prvi put u Hrvatskoj pojavio 1764.) za čije se uvođenje u svakodnevni jelovnik »mužev i siromakov« trebala voditi uporna propagandna borba. A kada se konačno udomaćio, krumpir je bio taj koji je dobrim dijelom odagnao avet gladi iz koliba širom Evrope, pa tako i u nas. Zato se naš vrli liječnik, koji je dobro znao da uspjeh medicinske propagande ovisi o materijalnoj bazi, angažirao i na ovom plemenitom poslu.

Dakle, pred 208 godina u Varaždin je poštanskom kočijom stigao mlad, sposoban i ambiciozan liječnik — Jean Baptiste Lalangué. Došao je u Hrvatsku koja se još uvijek nije oporavila od ratova s Turcima, u kojoj je preživjeli feudalni sustav gušio proizvodne snage i držao u bijedi i neukosti mase seljaka. Ali mladi liječnik ubrzo je zavolio ovu pitomu i gostoljubivu zemlju pa je zbog nje srezao krila svojih ambicija i ostao ovdje da svim svojim silama bude na »hasen« onima kojima je njegova pomoć najviše trebala, onima koje zove »mužima i siromakima«. Život i djela ovog luksemburškog Hrvata (ili hrvatskog Luksemburžanina) zaista su rijedak primjer divnog humanizma i bezgranične ljudske solidarnosti.

Svojedobno je ljekarna na varaždinskom Trgu narodnih heroja nosila ime ovog velikog liječnika, ali ga je izgubila prilikom integracije varaždinskih ljekarni. Autoru ovih redaka valjda će zauvijek ostati nedokučivo zašto je i taj skromni spomen na dr Lalanguea morao isčeznuti!

Nije li 800. obljetnica grada Varaždina prilika da se makar razmisli o tome kako da se odužimo čovjeku koji je svoj sjajni intelekt i veliko srce bezrezervno i do kraja upotrijebio za hasen mužev i siromakov horvackoga orsaga ...«

IZVORI I LITERATURA

1. Josip Cabrain, KUPALISTA I BARBIRI VARAZDINSKIH TOPLICA U XVII STOLJECU, Farmaceutski glasnik, XXV, Zagreb, 1969., br. 4, str. 157—164
2. Josip Cabrian, O RAZVOJU ZDRAVSTVENE SLUŽBE U VARAZDINSKIM TOPLICAMA, Zagorski kalendar, 1963., Zagreb, str. 67—75
3. Mirko Dražen Grmek, PRVIJENAC HRVATSKE MEDICINSKE KNJIZEVNOSTI, Zagreb, 1957.
4. Isti, JEAN-BAPTISTE LALANGUE, EIN LUXEMBURGER BERGRÜNDER DER MEDIZINISCHEN LITERATUR IN KROATISCHER SPRACHE, Luxemburg, 1952.
5. Isti, O MESTRIJI PUPKOREZNOJ, Zagreb, 1958.
6. Miroslav Metzger, LALANGUE O NAŠIM KUPALISTIMA, Farmaceutski glasnik, XI, Zagreb, 1955., br. 7—8, str. 345—349
7. Baltazar Adam Krčelić, ANNUAE ILI HISTORIJA, Zagreb, 1952.
8. Stanko Miholić, POVIJEST MINERALNIH VODA U HRVATSKOJ, separat
9. Rukopisi Josipa Cebriana, u Zavičajnom muzeju Varaždinske Toplice
10. Dokumenti o topličkim barbirima, u Zavičajnom muzeju Var. Toplice
IZ ZAVIČAJNOG MUZEJA VARAZDINSKE TOPLICE, prosinca 1980.

DER BEITRAG EINES LUXEMBURGERS ZUM WOHLSTAND DES KROATISCHEN VOLKS

Im Jahre 1772 kam der junge Arzt Jean-Baptiste Lalangue nach Varaždin, damals Hauptstadt Kroatiens. Geboren 1743, studierte der talentierte Sohn eines luxemburgischen Müllers Medizin in Wien, weil Luxemburg mit Belgien damals, genau wie auch Kroatien, unter die Habsburger Monarchie fiel. Im Rahmen der Bemühungen der Herrscherin Marija Terezija nach Kroatien geschickt, damit er das dortige unentwickelte Gesundheitswesen fördert, gewöhnte sich J.-B. L. schnell an seine neue Umgebung und entschied, sein Leben dem Wohlstand des kroatischen Volkes zu widmen: Das Jahr 1776 ist eine Wende in seinem Leben: damals ist er in die Reihen der Varaždiner Bürger aufgenommen worden, gründete ein eigenes Heim und eine Familie. Er starb 1799 in Varaždin.

Neben der täglichen, aufopfernden ärztlichen Praxis, arbeitete J.-B. L. erfolgreich an der Gesundheitsaufklärung und wurde so zum Gründer der medizinischen Literatur in kroatischer Sprache. Sein Wirken ist noch bedeutungsvoller, weil es in einem armen und rückständigen Land vor sich ging, in dem man noch die Folgen der Kriege mit den Türken spürte und das überlebte feudale System unbarmherzig die Massen der Lehnbauern unterdrückte.

Wegen des Wunsches, den Bauern zu helfen, bei denen aufgrund der anstrengenden Arbeit, der schlechten Lebensbedingungen und des Alkoholismus eine Reihe von Krankheiten und eine hohe Sterblichkeit herrschten, schrieb J.-B. L. schon 1774 das Werk »Medicina rurilis.«, gedruckt 1776 in Varaždin.

Wenn er auch bemerkt, dass die meisten Krankheiten bei den Bauern soziale Wurzeln haben, durfte L. nicht an das »geheiligte« System rühren und schlägt für die Bekämpfung der Krankheiten hauptsächlich medizinische Massnahmen vor.

Einen grösseren Erfolg hatte sein zweites Werk — »Brevis institutio de re obstretitria . . .«, gedruckt 1777. Dieses Werk über die Entbindung schreibt L. deshalb, weil es in Kroatien, wegen der geringen Zahl von Ärzten und gelehrten Hebammen, viele Unfälle bei der Geburt und eine hohe Sterblichkeit bei Säuglingen und kleinen Kindern gab.

Das dritte Werk L., gedruckt 1779, trägt die Bezeichnung »Tractatus de aquis medicatis regnorum Croatiae et Slavoniae . . .« Es ist unseren Thermalbädern gewidmet und ist das erste Werk in kroa-

tischer Sprache. L. schätzte hoch die Wohltaten, die unsere Thermalbäder bieten können, aber war gleichzeitig unzufrieden mit ihrer Verwahrlosung und erbittert, weil zahlreiche Leute wegen Unwissen ihre Gesundheit in ihnen zugrunde richten. Er bemühte sich, den Missbrauch seitens der Barbieri zu bekämpfen, die in den Thermalbädern die Therapie des Blutlassens durchführten J. - B. L. schätzte besonders unsere berühmtesten Thermalbäder — die Varaždiner Thermalbäder (Varaždinske Toplice) und leistete einem grossen Beitrag für ihre Entwicklung.

Für die genannten drei Werke brauchte L. seinen Übersetzer für den kajkavischen Dialekt — damals Literatursprache für einen Teil Kroatiens. Die Übersetzung war schwer, weil in der kroatischen Sprache keine gefestigte medizinische Terminologie bestand. Sein viertes und letztes Werk schreibt L. vollkommen selbstständig. Sein Titel ist »Nacin jabuke zemelyzke szaditi y nye na haszen obernuti za volyu polyakov horvatzkoga orszaga ochituvan«. Mit diesem kleinen Büchlein propagiert L. die Züchtung von Kartoffeln, damals eine neue landwirtschaftliche Kultur in Kroatien, deren Gebrauch das Gespenst des Hungers zu einem guten Teil aus den Bauernhöfen fortreiben wird.

Dr. J. - B. L., zum Kroaten gewordener Luxemburger, grosser Arzt und Aufklärer, setzte sein glänzendes Intelekt und seine grenzenlose Humanität unaufhörlich für den Wohlstand des kroatischen Volkes ein. Wir schlagen vor, anlässlich des 800. Jahrestages der Stadt Varaždin darüber nachzudenken, wie wir uns diesem Grossen würdig erweisen.

JOANNIS BAPTISÆ
LALANGUË
MEDICINÆ DOCTORIS

ARTIS OBSTETRICIÆ MAGISTRI; SUÆ
EXCELLENTIÆ

BANALIS

UNA ET INCLYTI COMITATUS
WARASINENSIS MEDICI
TRACTATUS
DE AQUIS MEDICATIS

REGNORUM
CROATIÆ ET SCLAVONIÆ
&c. &c.

ILLI

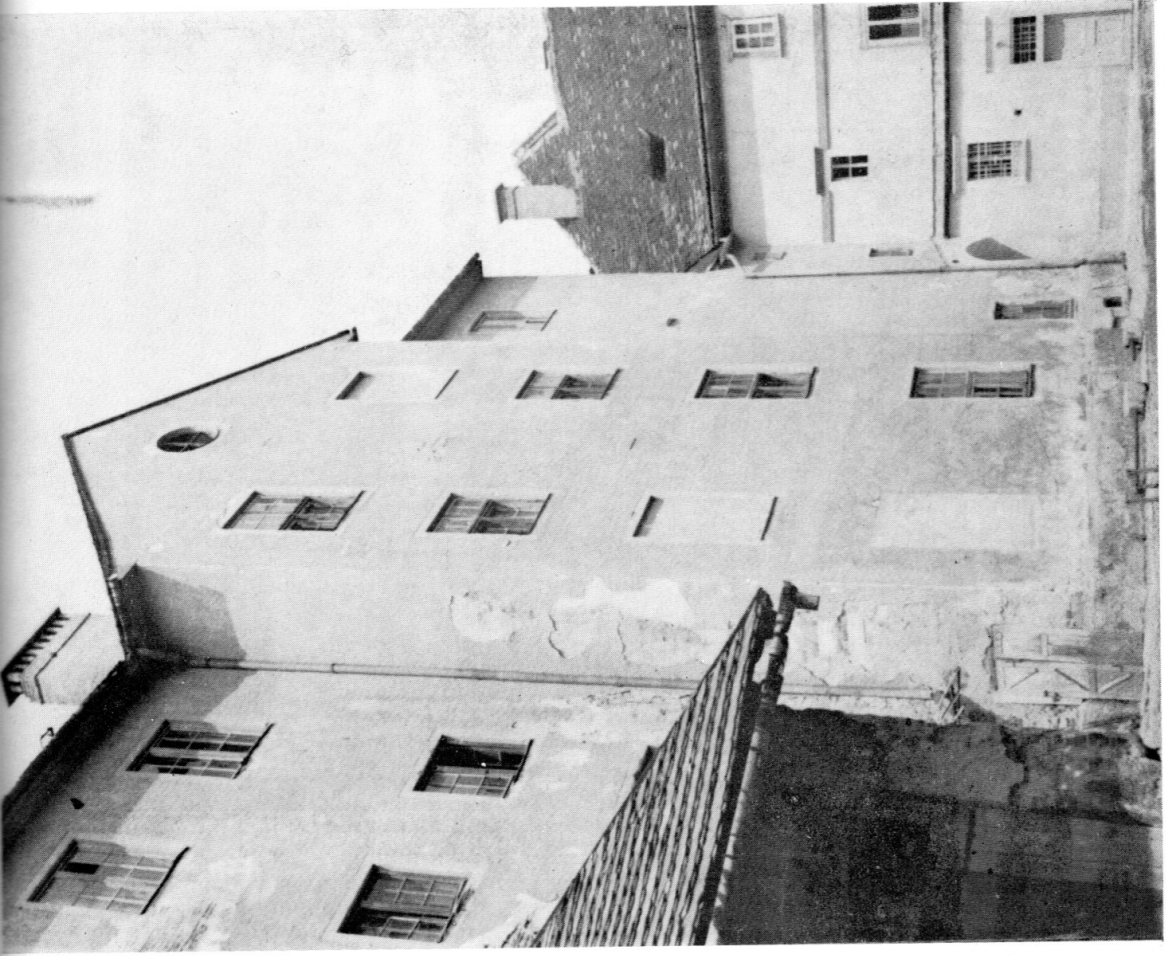
IZPISZAVANYE VOD
VRACHTVENIHI VOD
HRVATZKOGA Y SLAVONZKOGA
ORZSAGA

Y
OD NACHINA NYE VSIVATI
Za potrebnchu lyudih.

VU ZAGREBU,

Stampana po IVANU THOMASSU PLEM. od
TRATTNERN, Czeľ. Kral. Apost. Szvetl.
Stamparu, y Knigo-Tergovczu.

Leto 1779.

11. Zgrada franjevačke Ijekarne: bolnice (Foto: M. Fulir)